

РОЗДІЛ 10 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12+340(37)

ПЛІНІЙ МОЛОДШИЙ ПРО СУЧАСНУ ЙОМУ ПРАВОВУ ДІЙСНІСТЬ

Вовк В.М.,

д.ю.н., професор

Національна академія внутрішніх справ

У статті розкриваються малодосліджені аспекти творчості Плінія Молодшого. Особлива увага приділена питанням суду та образу суддів часів імператора Траяна на фоні виділення основних соціокультурних форпостів римо-античної культури періоду ранньої імперії. На основі текстурального аналізу епістолярної спадщини Плінія Молодшого досліджуються особливості правового життя стародавніх римлян I ст. н.е.

Ключові слова: римське право, суд і суддя в Римі, центумвіральні суди, ідеальний суддя, адвокат.

Vovk V.N. / ПЛИНИЙ МЛАДШИЙ О СОВРЕМЕННОЙ ЕМУ ПРАВОВОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ / Национальная академия внутренних дел, Украина

В статье раскрываются малоизученные аспекты творчества Плиния Младшего. Особое внимание уделено вопросам суда и образа судей времен императора Траяна на фоне выделения основных социокультурных форпостов римско-античной культуры периода ранней империи. На основе текстурального анализа эпистолярного наследия Плиния Младшего исследуются особенности правовой жизни древних римлян I ст. н.э.

Ключевые слова: римское право, суд и судья в Риме, центумвиральный суд, идеальный судья, адвокат.

Vovk V.N. / PLINY THE YOUNGER ABOUT THE CONTEMPORARY LEGAL REALITY / National Academy of Internal Affairs, Ukraine

The article reveals the scantily explored works aspects of Pliny the Younger. Pliny the Younger or Gaius Plinius Caecilius Secundus (62-с.115): Roman senator, nephew of Pliny the Elder, governor of Bithynia-Pontus (109-111), author of a famous collection of letters. The Roman senator Pliny the Younger is one of the few people from Antiquity who is more to us than just a name. We possess a long inscription which mentions his entire career, one or two of his houses have been discovered, and -more importantly- we can still read many of his letters. They are often very entertaining: he tells a ghost story, gives accounts of lawsuits, guides us through his houses, describes the friendship of a boy and a dolphin, informs us about the persecution of Christians, tells about the eruption of the Vesuvius. But we can also read his correspondence with the emperor Trajan. With the senator Cicero and the father of the church Augustine, Pliny is the best-known of all Romans. Particular attention is paid to the court and the judge image at the times of Emperor Trajan against the background to highlight the main cultural outposts of the Roman period of ancient culture of the Early Empire. Based on textual analysis of epistolary heritage of Pliny the Younger the peculiarities of the legal life of the ancient Romans in I century AD are studied.

Key words: Roman law, the court and the judge in Rome, centurion courts, perfect judge, advocate.

Особистість та творчість Плінія Молодшого не залишає байдужими дослідників багатьох поколінь: епістолярна спадщина видатного римлянина троянівської епохи знайомить нас із культурою Риму I ст. н.е., уточнює і деталізує значну частину культурно-правових явищ того часу. Формат статті не дозволяє детально зупинитися на характеристичі Траяна-імператора і його правління. Варто лише зазначити, що стиль його управління державою контрастував з правлінням Доміціана. Нам імпонує характеристика Траяна, дана О. Лебедевим: «Траян не був якимось слабоумним, але жорстоким тираном, який по своєму слабоумству змушений буває поступитися пристрастям натовпу або впливу осіб, які за здатні збудити гнів владаря, – Траян не був ні Нероном, ні Доміціаном. Він був чоловіком серйозного розуму, прихильником філантропічної філософії свого часу, друг кращих людей століття – Тацита і Плінія Молодшого, був вправним політиком» [1]. Останній, на думку знавця римської культури, М. Сергієнко, Пліній, був яскравим представником культурної еліти свого часу, «і за багатьма якостями свого розуму і таланта був вище її звичайного рівня, але ні філософом, ні глибоким мислителем не був» [2, с. 280].

Пліній Молодший ввійшов в історію як автор 247 листів, адресованих 98 адресатам (кн. I-IX), листування з імператором Траяном (кн. X) та промови-подяки (панегирик) Траяну, яка була виголошена в 100 р. при вступі Плінія на посаду консула. Вчені сходяться на думці в тому, що «Листи...» є літературним витвором, детально відшліфованим та продуманим до найменших дрібниць. Умовно усі листи Плінія Молодшого ми дозволимо собі розділити на п'ять груп: листи інтимно-ліричного та дружнього характеру (їх кількість зовсім незначна); листи-описи проблем повсякденності – про помістя, будинки, агрономічні замальовки тощо; листи, в яких детально та скрупульозно, з належною долею пієтету, описується літературна діяльність і красномовство; листи до Траяна та своєрідні «листи-звіти» про участь у судових процесах. Власне листи п'ятої групи і є, в межах цієї статті, предметом наукової зацікавленості, оскільки в них можна віднайти опис суду і судової практики у Стародавньому Римі I ст. н.е., а також розмірковування Плінія щодо судочинства та участі сторін у судовому процесі. Насьогодні ця проблематика не є достатньо висвітленою, попри те, що «Плінію-адвокату» і «Плінію-юристу» приділено достатньо уваги у науковій літературі, зокрема у наукових розвідках Л. Рогачевського [3], а праці, присвячені життю і різним напрямкам творчості цього видатного римлянина, утворюють світову плініану.

Якби Пліній Молодший жив сьогодні, то ми впевнено віднесли його до щасливих людей – він був затребуваний як громадянин (пройшов шлях від квестора до консула),

імператори Доміціан і Траян благоволили йому. Хоча текстологічний аналіз «Листів...» свідчить про те, що виконання громадянських, посадових обов'язків, обов'язків з дружби та особистих доручень імператора займають майже весь його час: «Я завантажений обов'язками, служу друзям, інколи займаюсь...» – повідомляє він Сатурніну (VII. 15. 1), а тим більше, що «в Римі кожний день зайнятий або здається зайнятим; якщо ж зібрати разом багато таких днів – виявиться, нічого ти не робив. (2). Запитай будь-кого: «Що ти сьогодні робив?», він відповість: «Був присутнім на святі повноліття, був на змовинах або на весіллі. Один просив мене підписати заповіт, інший захищати його в суді, третій прийти на раду» (I. 9. 1-2). Тому у посланнях до друзів він ностальгує за своїми віллами, поетично описуючи як ландшафт, так і будинки, переконуючи адресатів у корисності часопроводження в селі.

Як відповідальна людина і добродійний громадянин, Пліній Молодший віддавав перевагу виконанню власне громадянських обов'язків, значною мірою демонструючи своїм способом життя, життєвими принципами та чеснотами скоріше свою неформатність для епохи, в якій жив, аніж підтвердженням правила. Як дитя своєї культури Пліній Молодший пройшов у своєму громадянському становленні усі необхідні шаблі державних посад, поряд з цим ввійшовши в історію як талановитий адвокат, який «Целый день он Минерве строгой предан, речь готова для ста мужей» [4, с. 25].

Пліній, описуючи суд і суддів, знав про них не з третіх рук – його кар'єра розпочалася в центурвиральних судах, які були «старими» судовими інститутами, які збереглися аж до III ст., а також брав участь у процесах приватних суддів.

Аналізуючи та узагальнюючи свою адвокатську діяльність, Пліній Молодший в своїх листах, по суті, надає методичні рекомендації для молодих адвокатів, в яких судді постають як об'єкти впливу. З висоти свого досвіду участі у судових процесах Пліній дозволяє собі засумніватися у об'єктивності і самостійності суддів в ході прийняття рішення, оскільки їх можна переконати і досягти бажаного результату. Зокрема, він рекомендує адвокатам використовувати цілий арсенал засобів впливу на суддів: головне зачепити почуття як судді, так присутніх, а тому промова адвоката повинна вирізнятися «силою, гіркою, наполегливістю» (V. 8. 9.); а ще виявляється, що можна досягти бажаного адвокатського результату шляхом переконання суддів, якщо їм «вдовбувати, вбивати, повторювати» (I. 20.2, 12-13).

В листах Плінія можна віднайти і опис інтелектуального безсилля суддів-сенаторів: вони не можуть та і не хочуть розбиратися в складній і заплутаній справі. Пліній у дев'ятому листі третьої книги описує справу жителів провінції Бетики, в ході розгляду якої судді дуже боялися зіпсувати стосунки з підсудним, адже «покровительство і іскательство особливо сильні, прикриваючись під лічиною строгості». Пліній, описуючи складність цієї справи, по суті, обвинувачує суддів у їх некомпетентності та упередженості: «Ми боялися, що нам не вистачить ні дня, ні голосу, ні сил, якщо ми звалимо до купи всі обвинувачення і усіх підсудних; що судді не тільки стомляться від великої кількості імен і справ, але все переплутають; що впливовість окремих осіб постане в цій метушні яка притаманна усім і, вконець, що люди сильні принесуть як жертву спокути когось нікчемного і чужим покаранням висковзнути від власного».

Перу Плінія належать нищівні характеристики суддів. «Судді такі ж незбагненні, як земля і погода: невірні і непостійні», – констатує він. Ця заувага дозволяє припуститися думки, що вона є узагальненням безпосереднього емпіричного досвіду самого Плінія. З цієї точки зору заслуговує на увагу лист 14 восьмої книги, який присвячений опису процесу про перелюбство. Троє суддів по одній

справі запропонували три рішення, які суперечили одне одному. Плінію довелося докласти чимало зусиль до того, щоб завершити процес, хоча сам він не був впевнений у правильності своїх дій, тому і звертається до Аристонна за порадою: «Так як ти дуже обізнаний і в приватному праві і в громадянському (а студи входить і право сенатське), то я хотів би саме від тебе почути, чи припустився я недавно помилки в сенаті чи ні?» (VIII. 14. 1). Тим більше, що далі автор сам пояснює причину можливих «неправильностей» в судових процесах історичними реаліями: «рабство минулого часу потягло за собою невігластво і забуття у сфері багатьох благородних знань, між іншим і в сфері сенатського права. (3) Чи багато знайдеться людей, настільки терплячих щоб займатися тим, що він не зустрине на практиці? Додай до цього, що важко не забути відомості, яким немає застосування. Тому повернена свобода застала нас несвідущими і недосвідченими...» (VIII. 14. 2-3). При цьому слід пам'ятати, під поверненою свободою Пліній розуміє троянівську «відлигу». Загальний занепад норівів, відступ від дотримання уже ефемерних в часи Плінія римських чеснот, не могли не відобразитися і на тих, хто мав відновлювати справедливість. Судові процеси в «Листах...» описуються як набір формально виконаних обов'язків учасників: «адвокати надають перевагу покінчити зі справою, а не вести його; судді – покласти йому край, а не судити» (VI. 2. 5). Але при цьому Пліній не забуває скромно підкреслити свою несхожість з іншими суддями, безумовно презентуючи себе як ідеального суддю, який не поспішає закінчити процес і вислуховує кожну із сторін: «Я щоразу, коли буваю суддею (я частіше суддя, аніж адвокат), погоджуюсь на запитане число клепсидр», оскільки «першим обов'язком суддя повинен вважати терпіння, і справедливий суд його вимагає» (VI. 2. 7). Ще звертає на себе увагу плініївська невпевненість у своїй неогранізованості як судді та посадовця високого державного рангу – він весь час намагається оцінити свої вчинки, а при прийнятті важливих рішень воліє спершу порадитися з друзями або ж із самим імператором.

Пліній у своїх текстах прямо не вказує на факти хабарництва серед суддів (хоча це є досить дивним), хоча багато уваги приділяє питанням адвокатського гонорару. Разом з цим думається, що хабарництво серед римських суддів було поширене на усіх етапах існування римського суду як такого, оскільки «корупція є породженням соціуму і відносин в ньому, коли відособлення управлінських функцій в різних сферах ... породжує у посадові особи можливість розпоряджатися ресурсами, приймати рішення не в інтересах того ж суспільства, а виходячи із своїх корисливо-егоїстичних мотивів» [5]. Невипадково саме у Стародавньому Римі вкорінюється одне із спеціальних значень поняття «корупція» – підкуп судді [6]. Про підкуп суддів йдеться уже в Законах XII таблиць: «... Таблица IX: Неужели ты будешь считать суровым постановление закона, карающее смертною казньою того судью или посредника, которые были назначены при судовоморении [для разбирательства дела] и были уличены в том, что приняли денежную мзду по [этому] делу?...» (Avt. Gell. XX. 17-3). Проблема відповідальності суддів за прийняті рішення є такою ж давньою як і суд (наприклад, квазіделіктна відповідальність судді у Стародавньому Римі).

Пліній давав собі звіт в який час йому припало жити. Гіркота усвідомлення «неправильності» усього римського суспільства, а не лише окремих його представників, звучить в його сентенці: «вирішено було заборонити агон, який шкідливо впливав на нориви вінців, так само як наш на нориви усього світу. Пороки вінців залишаються у них, в їх містах; наші розбрідаються по світу. Як у людини, так і в державі, найтяжкіша хвороба, яка починається з голови» (IV. 22. 7), але при цьому вважає, що часи Палланта були гіршими: «Яке щастя, що моє життя не прийшлося на часи, за які б мені соромно, ніби я жив тоді!» (VIII. 6. 17).

Уважне ознайомлення з текстом «Листів...» дає можливість висловувати про те, що Пліній намагається зайняти позицію «безстороннього третього», фіксуючи усі негаразди і пороки суддів, які, як і їх сучасники, позбавлені морального кодексу. Описи поведінки суд-

дів, їх недбалого виконання своїх обов'язків не є новиною для нашого часу, але насторожує інше – невже З. Фрейд мав рацію і існує ряд первинних настанов і комплексів у людській психіці, які завжди залишатимуться актуальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лебедев А. П. Эпоха гонений на христиан и утверждение христианства в греко-римском мире при Константине Великом / А. П. Лебедев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://azbyka.ru/otechnik/?istorija_tserkvi/ehpokha-gonenij-na-khristian-utverzhenie-khristianstva-v-greko-rimskom-mire-pri-konstantine-velikom=2
2. Сергиенко М. Е. О Плинии Младшем / М. Е. Сергиенко // Письма Плиния Младшего. – М. : Наука, 1983. – С. 274-283.
3. Рогачевский Л. А. Плиний Младший – юрист / Л. А. Рогачевский // Советское государство и право. – 1986. – № 9. – С. 134–138; Рогачевский Л. А. Плиний Младший – адвокат / Л. А. Рогачевский // Правоведение. – 1990. – № 3. – С. 55-61.
4. Марциал М. В. Эпиграммы / Марциал М. В. ; [пер. с лат. Ф. Петровского]. – Х. : Фолио ; М.: А.С.Т., 2000. – 445 с.
5. Абилкаиров М. Р. Коррупция как социально негативное явление / М. Р. Абилкаиров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://supcourt.kz/rus/sudebnaya_sistema/nusd/sd4.html
6. Темпов Е. И. Коррупция. Происхождение современного понятия / Е. И. Темпов // Актуальные проблемы теории и практики борьбы с организованной преступностью в России. Материалы научно-практической конференции. Вып. 3. – М. : МИ МВД РФ, 1994. – С. 14–15.

УДК 342.72

СУТНІСТЬ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ФЕНОМЕНА СВОБОДИ

Дунас О.І.,

к.ю.н, доцент кафедри міжнародного права

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена розкриттю свободи як необхідного продукту історичного розвитку, що функціонує, розвивається разом із суспільством, у предметно-перетворюючій праці людини, складаючи частину історії людей – суспільства, класу, народу. Автором використано системний аналіз при дослідженні феномена свободи з метою визначення функціональних зв'язків усіх елементів системи, а також виявлення функцій усіх форм свободи, її активної ролі по відношенню до предмету її прояву.

Ключові слова: свобода, суспільство, системний підхід, системність свободи, суб'єктивна суспільна необхідність, системно-структурна характеристика свободи, правові засоби реалізації свободи, діяльність як елемент свободи.

Дунас О. И. / СУЩНОСТЬ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА ПРИ ИССЛЕДОВАНИИ ФЕНОМЕНА СВОБОДЫ / Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина

Статья посвящена раскрытию свободы как необходимого продукта исторического развития, который функционирует, развивается вместе с обществом, в предметно-преобразующем труде человека, составляя часть истории людей – общества, класса, народа. Автором использован системный анализ при исследовании феномена свободы с целью определения функциональных связей всех элементов системы, а также выявления функций всех форм свободы, ее активной роли по отношению к предмету ее проявления.

Ключевые слова: свобода, общество, системный подход, системность свободы, субъективная общественная необходимость, системно-структурная характеристика свободы, правовые средства реализации свободы, деятельность как элемент свободы.

Dunas O.I. / THE ESSENCE OF THE SYSTEM APPROACH IN THE RESEARCH OF THE PHENOMENON OF FREEDOM / Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

The purpose of this paper is to research the expression of social freedom as essence of human, that is, the totality of her public relations, learned her social experience.

This article is devoted to disclosure of freedom as a necessary product of historical development, that is functions, growing along with the society, in the subject-transforming labor of peoples, and constitutes part of the history of people – society, class, and nation. The author applied systems analysis at the research of the phenomenon of freedom in order to determine functional relationships of all elements of the system. In particular, the author identified the following major elements of free will: of subjects, their needs and interests, and knowledge of needed; goal-setting entity, entity selection means and capabilities implementation of goals, deciding on actions, actual performance; feedback.

The article states that the main element of freedom is its subject. This elements provides the relationship with all other elements. Man is a social bearer of freedom. The subject in the structure of freedom stands with its needs and interests. The need generating interest and then appears the goal activity. Setting goals by subject is an independent element of the system.

The important element of freedom is the deciding of subject of freedom on future action. The implementation of the decision is carried out the subject of freedom its own action, that is one of elements of freedom. Making the decision summarizes and concentrates content of all previous elements, this is evaluates information, that is obtained through other elements of freedom; conclusions are compared with the interests of the subjects.

Key words: freedom, community, systematic approach, systematic freedom, subjective social necessity system-structural characterization of freedom, legal means of exercising freedom of activities as part of freedom.

Постановка проблеми. Свобода як ідея виступає найважливішою силою оновлення світу. Тепер, коли виявлена її значущість, вона може бути досягнута як сила, що поєднує існування і неіснування. Свобода не є просто проміжком без межі, а означає, перш за все, перехід до нових духовних перетворень.

Свобода як ідея, або духовне життя, володіє онтологічною істинністю. З одного боку, свобода існує в трансцен-

дентному або ноуменальному світі, а з іншого – її трансцендентна напруженість (як потенція пізнання) стає початком розгортання позитивних потенцій людини й суспільства, обертається зростанням багатства їх трансцендентних світів.

Аналіз дослідження даної проблеми. Різні аспекти феномена «свобода» досліджували такі вчені, як І. Ільїн, В. Нерсесянц, Т. Ойзерман, В. Шинкарук, С. Труфанов, О. Сумін, Ж. Валь, Р. Гайм, Е. Вейль та інші.